

Univerzitet umetnosti u Beogradu,
Fakultet primenjenih umetnosti, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234011T
UDK 821.111.09-992 Макензи Г. М.
821.111.09-992 Ирби А. П.

originalan naučni rad

HEROINE KOLONIJALIZMA U SRBIJI

Sažetak: U engleskom časopisu *The Graphic* pojavio se 1912. godine članak pod naslovom *Zašto Balkan privlači žene* (*Why the Balkans Attract Women*). Sto godina kasnije, isti naslov bi mogao biti objavljen u nekim novinama koje prate život slavni hollywoodskih zvezda. U ovom radu ćemo skicirati ključne interpretativne modele u putopisnom ženskom narativu 19. veka posvećenom Balkanu. Putopis Džordžine Mjur Makenzi (*Georgina Muir Mackenzie*) i Adeline Pauline Irbi (*Adelina Paulina Irby*), pod naslovom *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, objavljen u Londonu 1866. godine, analiziran je kao primer ženskog narativa koji govori o uzbudljivom susretu heroína kolonijalizma i Balkana, tačnije, Srbije.

Ključne reči: *Džordžina Mjur Makenzi, Adelina Paulina Irbi, ženski putopis, naratologija*

Nasilje je bilo, u stvari, sve što sam znala o Balkanu: sve što sam znala o Južnim Slavenima.

Rebeka Vest (Rebecca West)

U engleskom časopisu *The Graphic* pojavio se 1912. godine zanimljiv članak pod naslovom “Zašto Balkan privlači žene” (*Why the Balkans Attract Women*) koji bi se i sada mogao preštamovati u popularnom magazinu koji govori o životu slavni hollywoodskih zvezda.¹ Anonimni pisac je tada naglasio da je Balkan mesto izazova za trivijalnost i ograničenost svakodnevnog ostrvskog života. Drugim rečima, bilo je “mnogo uzbudljivije biti Engleskinja u divljinama Turske nego kod kuće u

¹ Up. Hammond A., *Memoirs of conflict: British women travelers in the Balkans*, *Studies in Travel Writing* 14, 1, 2010, str. 58, <http://www.tandfonline.com/loi/rstw20>

Engleskoj”, kako kaže Doroti Anderson (Dorothy Anderson).² O sudaru dva različita kulturna konteksta, jednog kolonijalnog/britanskog i drugog egzotičnog/balkanskog i srpskog, može se dobiti višeznačan i kompleksan uvid na temelju mnogobrojnih putopisa viktorijanske ere.³

Avanturistički žanr je u književnosti, a onda sve do nedavno i u filmu, bio polje muških protagonista: putopise, romane i filmove potpisivali su momci, a glavni junaci su, razume se, opet bili snažni i snalažljivi istraživači i osvajači novih teritorija. Više od pet vekova duga je tradicija putopisnih tekstova koje su napravile zapadnoevropske putnice, kaže Endrju Hemond (Andrew Hammond), ali njihova dela su se retko preštampavala i spominjala, čak i u okvirima popularne književnosti.⁴ Tek u poslednjih dvadeset pet godina došlo je do značajnih promena zahvaljujući, s jedne strane, feminističkim i neokolonijalnim teorijama, a sa druge, izmenjenoj percepciji kulturnih i životnih stilova koje su doneli heterogeni procesi globalizacije. U sklopu svih tih složenih tokova, fascinantna je jedna od zaključaka do koga su došli Džon Alkok i Antonija Jang (John Allcock, Antonia Young). Naime prema njihovom saznanju, veliki deo putopisnih tekstova akumuliranih u protekla dva veka, odnosi se na Balkan i potiče iz pera radoznalih i obrazovanih Engleskinja.⁵

Putopis Džordžine Mjur Makenzi i Adeline Pauline Irbi pod naslovom *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, prvi put objavljen u Londonu i Njujorku 1866. godine, posebno je važan za našu analizu.⁶ Ta obimna knjiga, a Srbiji je posvećena bezmalo polovina putopisnog teksta, ostvarila je daleko najdublji i najdugotrajniji utisak na generacije čitalaca i izvan granica Britanske imperije. Starling Lorens (Starling Lawrence), američki pisac, u jednom od svojih intervjuja, posebno je naglasio da je baš u ovoj putopisnoj knjizi pronašao dragocenu inspiraciju za pisanje svoja dva novija romana *Montenegro* (2006) i *Lightning Keeper* (2007).⁷

2 Ibid., str. 59.

3 Ristić Lj. P., Britanski putopisci o Beogradu u drugoj polovini XIX veka, u: *Beograd u delima evropskih pisaca*, priredio Kostić Đ. S., Beograd 2003, str. 221-236. Ovaj rad je nastao u sklopu projekta Ministarstva nauke i prosvete Republike Srbije br. 177013.

4 Hammond A., *Memoirs of conflict: British women travelers in the Balkans*, *Studies in Travel Writing* Vol. 14, No. 1, 2010, str. 57.

5 Allcock J. i Young A., *Black Lambs and Grey Falcons: Outward and Inward Frontiers*, u: *Black Lambs and Grey Falcons: Women Travelers in the Balkans*, eds. J. B. Allcock i A. Young, Bradford 1991, str. 17-18.

6 Mackenzie G. M. i Irby A. P., *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe*, Alexander Strahan, London, New York 1866.

7 <http://www.harpercollins.com/author/authorExtra.aspx?isbn13=9780060828424&authorID=29618&displayType=bookinterview>; <http://www.nytimes>.

Srbija je previše daleko za Veliku Britaniju, pisao je jedan od sekretara inostranih poslova u Londonu početkom 19. veka. Od tada pa sve do 1914. godine, u Britaniji se Srbija naziva *Servia*, a njeni stanovnici *Servians* su po mišljenju nekih engleskih putopisaca polucivilizovani (*semi-civilised subjects*) što već dovoljno jasno ukazuje na kolonijalnu ideologiju.⁸ Prva interesovanja su, u duhu vladajućeg romantizma, bila vezana za srpsku narodnu poeziju, koja je, zahvaljujući prevodu na engleski jezik, postala čitljiva, odnosno “vidljiva” 1827. godine.⁹ Poezija je otvorila put diplomatiji, pa je prvi britanski izaslanik stigao 1832. godine, a za njim su onda došli i mnogi drugi putnici. U protekla dva veka ređaju se putopisi i iznose zapažanja bez ozbiljnijih proučavanja lokalne kulture i bez dovoljnog poznavanja jezika i ćirilicnog pisma. Džordžina Mjur Makenzi i Adelina Paulina Irbi u tom smislu su izuzetak koji potvrđuje pravilo. One su, boraveći u Beogradu od septembra 1863. do aprila 1864. godine, intenzivno učile srpski i pripremale beleške sa puta za objavljivanje, a profesor srpskog jezika i konsultant bio im je Nikola Krstić (1829-1902).¹⁰

Dok su Engleskinje uveliko putovale balkanskim krajevima, i jedna srpska kneginja, Julija Obrenović, smelo je otputovala u London 1863. godine, u važnu diplomatsku misiju. Naime, u sukobima sa turskom vojskom, posle incidenta na Čukur česmi, bombardovan je Beograd 1862. godine. Tokom pregovora o miru, vođenim u Carigradu iste godine, srpska diplomatija je uočila da bi bilo korisno kada bi se pridobile simpatije ostrvske javnosti, budući da Srbija, za razliku od Turske, nije imala diplomatske odnose sa moćnim Britanskim kraljevstvom. Kratkotrajna poseta kneginje Julije, supruge kneza Mihaila Obrenovića, bila je politički jako uspešna. Zahvaljujući interesovanju britanske štampe, pre svega, a onda i javnim nastupima malobrojnih diplomata iz njene pratnje, Englezima su predstavljena nastojanja Srbije da se svrsta u red slobodnih zemalja. U jednom od svojih brojnih pisama upućenih Nikoli Kostiću, Adelina Irbi kaže da je

com/2006/05/13/books/13star.html?_r=1&oref=slogin (pristupljeno januara 2012); Todorova M., *The Balkans: From Discovery to Invention*, *Slavic Review*, 53, 2, 1994, str. 453-482.

8 Hrišćanski narodi u Turskoj ponekad se, u kolonijalnom diskursu, posmatraju kao “hrišćanski Aboridžini”, Ainworth W. F., *The Claims of the Christian Aborigines of the Turkish or Osmanly Empire upon Civilized Nations*, London 1843.

9 Jovanović V. M., *Engleska bibliografija o Istočnom pitanju*, priredila M. Frajnd, Beograd 1978; Markovich G. S., *The Perception of Serbia in Britain During the Nineteenth Century*, decembar 2011, http://www.anses.rs/assets/text_hist/slobal.pdf

10 Krstić N., *Dnevnik, Privatni i javni život*, II, priredili Vuletić A. i Jagodić M., Beograd 2005, str. 124, 224, 261. Na višetomnu knjigu *Dnevnika* Nikole Krstića skrenula mi je pažnju Aleksandra Vučetić, kojoj se toplo zahvaljujem.

kneginjina "poseta Londonu proizvela najpovoljnije dejstvo u nadležnim krugovima i učinila promenu"¹¹.

Špiro Bocarić, *Portret Džordžina Mjur Makenzi*, 1934. godina

Tokom svog kratkotrajnog boravka u Londonu, iako zaokupljena važnim političkim temama, kneginja Julija je iskoristila priliku i posetila slavni kraljevski fotografski atelje *Maull & Polyblank* u kome je tih godina rado pozirala britanska elita, na čelu sa kraljicom Viktorijom.¹² Reprezentativan fotografski portret kneginje Julije, snimljen u ateljeu specijalizovanom za portrete slavnih ličnosti, tako je metodološki postao uzor za ponašanje svih kasnijih putnika, koji će uvek, makar i sa kratkotrajnog putovanja, želeti da ponesu bar neku svoju fotografiju/suvenir.

Engleske gospođice, Džordžina Mjur Makenzi (1833-1874) i Adelina Paulina Irbi (1831-1911), krenule su zapravo u Atinu 1861. godine, da bi pronašle "topao a opet živ vazduh preko zime", ali su sledećih nekoliko godina u više navrata boravile u Srbiji. One se tada već mogu smatrati iskusnim putnicama, jer su od 1858. godine samostalno putovale po zemljama Austrijske carevine. Na putu po Karpatima policija ih je uhapsila 1859. godine i optužila za panslavizam, ali to nije uplašilo ove dve otmene dame. Naprotiv, taj incident ih je podstakao da se, umesto uobičajene potrage za egzotičnim iznenađenjima, okrenu mnogo ozbiljnijem sagledavanju socijalnih i političkih pitanja porobljenih slovenskih naroda.

Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi, po oceni većine istraživača, u tom smislu se bitno razlikuje od vladajućih

¹¹ Krstić N., op. cit. *Javni život I*, str. 69.

¹² Todić M., *Istorija srpske fotografije 1839-1940*, Beograd 1993, str. 106; Radmanović Š., *Fotografije dinastije Obrenović: katalog zbirke Istorijskog muzeja Srbije*, Beograd 2009. <http://rsnr.royalsocietypublishing.org/content/61/1/69.full> (pristupljeno januara 2012)

stereotipa u popularnoj putopisnoj literaturi 19. veka.¹³ Tu treba dodati još da su njihove biografije i u nekim drugim aspektima atipične. Dobro je poznato da su autorke *Putovanja* otvorile školu za devojčice pravoslavne vere u Sarajevu 1869. godine, a kada je bolešljiva gospođica Džordžina Mekenzi odlučila da se uda za ser Čarlsa Sebrajta (Charles Sebright), engleskog konzula na Krfu 1871. godine, njena saputnica je sa novom saradnicom, Priscilom Džonston (Priscilla Johnston), nastavila da radi u školi koju su svi jednostavno zvali "Mis Irbi". Mnogo vremena i truda je Adelina Irbi posvetila organizaciji najrazličitijih aktivnosti (od lutrije do koncerata i predavanja), radi prikupljanja novca za pomoć izbeglicama i nezbrinutoj deci posle 1875. godine i Hercegovačkog ustanka, ali i na novim izdanjima zajedničke putopisne knjige.¹⁴ Posebno je još važno naglasiti da je ona uspela da pridobije pažnju i vrlo uticajnog političara i dugogodišnjeg engleskog premijera Vilijama Evereta Gladstona (William Ewart Gladstone), koji je napisao vrlo značajan predgovor za drugo izdanje *Putovanja* 1877. godine.¹⁵ Ne možemo se ovde duže baviti svim segmentima njenog humanitarnog rada, ali treba još reći da je na sahranu mis Irbi izašlo celo Sarajevo 1911. godine, a njoj u čast je priređena i velika jugoslovenska komemorativna svečanost 1934. godine u Beogradu. Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" u Sarajevu, posvetilo je svečanu akademiju uspomeni na mis Adelinu Paulinu Irbi 2011. godine, povodom stogodišnjice njene smrti.¹⁶ Sve ove, ukratko pomenute, javne manifestacije grade kulturu sećanja i oblikuju komemorativni narativ kojim se engleske putnice i ženski putopisni žanr ukorenjuju u kulturnu tradiciju Drugog.

Od žene se tokom 19. veka očekivalo da obavlja rutinske poslove u kući, a odlasci izvan kuće bili su unapred planirani i uvek su, naravno, podrazumevali pratnju ili neku drugu vrstu nadzora. Putopisni narativi engleskih gospođica odlučno ruše ovaj utvrđeni model lepog ponašanja viktorijske ere, i ukazuju na mogućnost samostalnog putovanja u daleke krajeve, i to uz pratnju ne domaćih nego stranih i nepoznatih muškaraca. Koliko je bilo komplikovano i neizvesno pronaći u balkanskim krajevima "kiridžije" (vozači tereta) sa dobrim konjima, odabrati han

13 *Women Travellers in the Near East*, eds. Searight S., ASTENE and Oxbow Books, 2005.

14 Panić M., *Tragom kulturnog nasljeđa*, Sarajevo 1975; Vujković S., *U građanskom ogledalu, identiteti žena bosanskohercegovačke građanske kulture 1878-1941*, Banja Luka 2009, str. 108-111.

15 Anderson D., *Two women travelers in the Balkans in the 1860s: Georgina Muir Mackenzie, Adeline Paulina Irby*, 10. januar 2012, <http://www.brsls.org/proceed04/lunch200311.htm>

16 <http://magazinplus.eu/index.php/kultura/11044-u-sarajevu-obiljeena-100-godinjica-od-smrti-mis-irbi>

ili kuću za udoban smeštaj, kako putnica tako i njihovih “kavasa” i posluge, ne može se ni razumeti do kraja. Danas, kada se organizacija ma koliko dalekog puta može završiti uz pomoć samo jednog telefonskog poziva ili “guglanja” kako rade umreženi korisnici interneta, avanturistički zvuči svaka uzgredna napomena odvažnih putnica.

Špiro Bocarić, *Portret Adeline Pauline Irbi*, 1934.

Odluka da krenu na put same i u svojoj organizaciji, mimo građanskih konvencija visokog društvenog sloja kome su pripadale, otkrila je Makenzijevoj i Irbijevoj ne samo egzotične predele i nova saznanja, već ih je uvela i u alternativni model ponašanja. One su umesto “anđela čuvara kuće” zadobile identitet putnica i avanturistkinja, što je tradicionalno bilo rezervisano samo za muškarce. Ali kada se jednom otisne na putovanje, žena je osvajala revolucionarno drugačiji identitet kakav više nije bio prihvatljiv u domaćoj kulturnoj sredini, na šta ukazuje i primer Makenzijeve i Irbijeve. Ma koliko usrdno da su autorke uveravale dokone čitaoce u ispravnost svojih postupaka i moralnost svih svojih odluka na putu, njihov alternativni model ponašanja nije mogao biti po meri strogih viktorijskih normi, koje su ugledne dame, pre svih, bile obavezne da poštuju kako bi sačuvale ne samo svoj nego i porodični i klasni društveni prestiž.

Prema zapažanjima Sare Mills (Sara Mills) u kritičkoj interpretaciji putopisne literature 19. veka treba imati na umu specifičan “konflikt diskursa”. Komunikacijske veze na liniji etničkih, klasnih, rodnih i kulturnih podela prepune su “šumova”, pa izborom različitih fragmenata možemo “dokazati” da je reč o profeministkinjama i antifeministkinjama, o kolonijalnoj i anticolonijalnoj poziciji autorki putopisne književnosti 19. veka. Osim toga, reč je o autobiografskim tekstovima u kojima se mora najpre konstruisati “zadati” ženski identitet samih autorki, ali i druge

osobine ženstvenosti. Autorke *Putovanja*, na primer, često se žale na premorenost, zahtevaju od posluge da ih ne bude rano, daju savete budućim putnicima šta da ponesu od toaletnog pribora itd., što je tipično za tkivo ženskog narativa.¹⁷

Konflikti među različitim kulturnim diskursima obično produbljuju podele i izazivaju agresivnost, ali mogu biti i smešni. Na zaplet u komediji liči dijalog kod manastira Dečana: “Mi upitismo: A koga je (Arnaut) mislio pod kraljicom? Kaluđer odgovori: Koga drugog do vas same! Je li još ko video gde žene koje mare za zemlju i za narod a da nisu kraljice!”¹⁸ U ulozi “žene koja mari za zemlju” i kneginja Julija je otputovala u London.

Dakle, konflikt diskursa je ugaoni kamen putopisnog teksta 19. veka i treba ga postaviti kao neminovnu posledicu ideologije kolonijalizma i različitih percepcija koje su utemeljene u komunikaciji između evropske nacije i Drugog, kako bi rekao Edvard Said, ili Engleskinja i Srba, u našem primeru. Drugi, ništa manje važan, princip koji otkrivaju svi putopisni tekstovi toga doba, pa i *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, može se pronaći u sklopu civilizacijskih dužnosti jedne kolonijalne sile kakva je Britanija. Doneti civilizaciju “divljacima” bila je najviša moralna vrlina pre svega engleskih žena, smatra Dafni Kacer (Daphne M. Kutzer).¹⁹ Među mnogobrojnim imperijalnim zadacima koji su poveravani viktorijskoj ženi, posebno su bili cenjeni njeni napore da preuzme ulogu negovateljice i učiteljice u najneudobnijim okolnostima i u najudaljenijim krajevima kolonijalnog kraljevstva. Jedna od najistaknutijih heroina kolonijalizma u tom smislu je Florens Najtingejl (Florence Nightingale), koja se vratila iz Krimskog rata 1859. godine ovenčana slavom iskusne negovateljice. Zahvaljujući njenom velikom autoritetu i ogromnom uspehu sa kojim je organizovala lečenje ranjenika u poljskim bolnicama, postala je uzor mladim ženama, najpre u okvirima britanske imperije, da bi početkom 20. veka njeno ime postalo internacionalni amblem medicinskih sestara.²⁰ Bliška saradnja i prijateljstvo sa Florens Najtingejl umnogome su

17 Mills S., *Discourses of Difference: An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*, London 1991, str. 72.

18 Makenzi G. M. i Irbi A. P., *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, Beograd 2007, str. 340. Putopis je u srpskom prevodu objavljen o trošku kneza Mihaila Obrenovića, Georgina Makenzi je imala nameru da napiše njegovu biografiju, Krstić N., op. cit., *Javni život* II, str. 54, 57, 83.

19 Up. Smith M., *Adventurous Girls of the British Empire: The Pre-War Novels of Bessie Marchant, The Lion and the Unicorn* 33, 1, 2009, str. 1-25.

20 Međunarodni dan medicinskih sestara obeležava se 12. maja svake godine u znak sećanja na datum rođenja Florens Najtingejl (1820 – 1910). Medalja sa njenim imenom ustanovljena je 1912. godine kao najveće odlikovanje Međunarodnog Komiteta Crvenog krsta.

artikulisale i unapredile složene aktivnosti Makenzijeve i Irbi-jeve. Sa druge strane pak Florens Najtingejl je ne samo među prvima pročitala njihov putopisni rukopis već je rado i sa toplim preporukama poklanjala knjigu *Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe* svojim saradnicama i prijateljicama, o čemu svedoči sačuvani primerak knjige u američkom bibliotečkom fondu.²¹

Autorke *Putovanja*, gospođice Makenzi i Irbi, sasvim su jasno shvatale značaj svoje civilizacijske uloge, pa su je sistematski i praktikovale tokom čitavog puta po turskim zemljama u Evropi, a onda i kasnije, osnivanjem škole. One se upadljivo interesuju za mogućnosti i uslove školovanja, pre svega stavljajući principe i ideologiju prosvetiteljstva u prvi plan. Tako u opisu škole pri manastiru Gračanici stoji: “Jadnost kaluđera gračaničkih prostire se i na ono što oni zovu školom svojom. (...) U jednoj ćeliji bez ikakva nameštaja, našosmo petoro jadne dečice s izderanim knjigama ispod miške. (...) Kako im njihove žalosne prve čitanke behu sve pocepane to im dadasmo nove, a još poklonismo i dva nova zaveta kaluđerima.”²²

Koliko je obrazovanje bilo visoko postavljeno na lestvici vrednosti autorki putopisa, najbolje ilustruje pomenuto osnivanje škole u Sarajevu, a nešto kasnije i, sa manje uspeha, u Pakracu i Kninu.²³ U okviru svojih civilizacijskih dužnosti, engleske putnice su nužno postavile i pitanje uspostavljanja obrazovnih institucija u turskim zemljama u Evropi. Drugim rečima, bilo je neophodno približiti britanski, čitaj civilizovan, životni stil domaćem, polucivilizovanom stanovništvu. Otuda su gotovo sa nevericom opisale školu u Prištini, koju je vodio “Srbin jedan iz Mitrovice na Savi”, koji je naučio “decu ne samo da lepo pišu već i da crtaju”, dok “soba školska beše velika sa dobrom promahom, čista i kako treba nameštena i još ukrašena slovenskim tekstovima iz Svetoga pisma.”²⁴

Pitanja građanskih sloboda, u vreme još uvek aktuelnog ropstva, bila su takođe kao civilizacijska tekovina, u fokusu interesovanja Makenzijeve i Irbi-jeve. One su toliko isticale nedoličan položaj hrišćana u Turskoj i navodile mnoga poređenja u prilog novooslobođenih krajeva, pre svega kneževine Srbije, da ih je Endrju Hemond (Andrew Hammond) nazvao strasnim advokati-
ma slovenske slobode.²⁵ Metanisanje, bacanje ničice na zemlju,

21 <http://www.archive.org/details/travelsinlavoni01mack>; Hammond A., op. cit.

22 Makenzi G. M. i Irbi A. P., op. cit., str. 180.

23 Panić M., *Tragom kulturnog nasljeđa*, Sarajevo 1975.

24 Makenzi G. M. i Irbi A. P., op. cit., str. 183.

25 Hammond A., op. cit, str. 58.

predstavljalo je za engleske putnice oličenje ropskog položaja “raje”, pa su u svakoj prilici pokušavale da objasne ljudima kako ih takvo iskazivanje poštovanja duboko vređa. “Metansi- sanjem, kao ono u gračaničkoj školi, često nas dočekivaše na našem putu, i mi ne možemo a da ne mislimo da bi ih ma koji drugi civilizovani putnik gledao sa manje nemiline no što ih gledasmo mi”, stoji u knjizi *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*.²⁶

Poniženim i obespravljenim slovenskim i hrišćanskim narodima trebalo je pomoći, po mišljenju ovih Engleskinja, da zadobiju samopoštovanje i status civilizovanih naroda. Ali u sklopu kolonijalnog diskursa one nužno prave rasnu kategorizaciju, “(...) jer prvim pogledom na društveno i političko stanje južnih slovenskih naroda, čovek dolazi do misli da ima neka prirodna unutrašnja slabost u narodu koji nije bio kadar da održi svoje mesto među narodima u Evropi niti je doneo kakvih osobitih darova da unapredi stvar civilizacije”²⁷.

Konstruisana znanja o Drugom, u našem primeru o hrišćanskim narodima u turskim zemljama u Evropi, kako ih prezentuje putopisni tekst sredine 19. veka, nude pozadinu za artikulisanje vlastitog rasnog, kulturnog i rodnog identiteta. Blještava slika o superiornim britanskim vrlinama ne bi bila ni približno tako upečatljiva da nema, kao svoju dijalektičku suprotnost, tog osenčenog Drugog. Kontrasti i duboke razlike između različitih kulturnih i životnih stilova, između evropskog i orijentalnog, između hrišćanskog i “muamedanskog”, između britanskog i srpskog, u fokusu su putopisne retorike Džordžine Mjur Makenzi i Adeline Pauline Irbi. Zato se nećemo ni zadržavati na ponavljanju stereotipa kolonijalne literature u kojoj su domoroci i njihove žene opisane kao “krajnje ružne”, a uz to lenje i prljave, dok su njihove kuće neuredne, bez prozora i oskudno nameštene.²⁸ Ali putopisni tekst, koji su godinama gradile Makenzijeva i Irbijeva, sadrži još jednu uzbudljivu ravan, koja nije baš tipična za popularne putopise, a temelji se na dinamičnom povezivanju prošlosti i sadašnjosti. Opisujući Srbiju one kažu: “Zemljište je u ovome kraju bogato i živopisno, a ruvo narodno jedno od onih koji su zadržali najviše oridinalnosti i sjajnosti. Velika draž stare Srbije leži u tome što usred njezine današnje divljačnosti leže ostaci koji svedoče kako je ona nekada bila hrišćanska i civilizovana zemlja.”²⁹ Tokom čitavog puta ne samo po Srbiji, nego i po Grčkoj, Bugarskoj, Makedoniji, Crnoj Gori i Bosni i

26 Makenzi G. M. i Irbi A. P., op. cit., str. 181.

27 Ibid., str. 13.

28 Ibid., str. 262, 165, 299.

29 Ibid., str. 14.

Hercegovini, autorke su predano prikupljale informacije o slavnoj kulturnoj prošlosti ovih zemalja na koje se tada, u civilizovanom svetu Evrope, gleda iz perspektive Orijenta i Drugog. Pozivajući se na hrišćansku i civilizovanu prošlost Srbije autorke pregovaraju o nužnim promenama u kontekstu stereotipnih modela kolonijalne percepcije.

U *Putovanju po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, kao i u drugim putopisima viktorijskog doba a opet u sklopu kolonijalne ideologije, Makenzijeva i Irbijeva jasno ističu vlastitu klasnu, rasnu i rodnu poziciju kao superiornu u odnosu na domaće polucivilizovano stanovništvo, što je jedan od najraširenijih stereotipa putopisnog narativa u 19. veku.³⁰ Suetno i bez lažne skromnosti one otkrivaju svojim, pre svega engleskim, čitaocima vlastitu klasnu poziciju, ali i izuzetan položaj heroína kolonijalizma. Videli smo napred da su ih neki čak smatrali za engleske kraljice, u dalekim i malo poznatim krajevima kroz koje su prošle. Radoznalosti domaće publike bili su namenjeni i brojni utisci i opisi u kojima se ilustruje percepcija “raje” koja živi sa druge strane civilizacijske granice. Tako su, na primer, u očima Drugog ove dve Engleskinje bile “*neobična* pojava, jer kao Hrišćanke putuju same u muslimanskoj zemlji...Neki misliše da se engleska kraljica kao žena služi u svojim poslovima ženskinjem, pa je nas poslala da proučimo stanje u zemljama njezinoga čudnog saveznika Turčina”³¹. Autorke žele javno da pokažu svojim čitaocima kako one, u ogledalu Drugog, zaslužuju daleko prestižnije mesto na društvenoj lestvici od onoga koje im trenutno pripada. Dakle, u konstrukciji vlastitog društveno poželjnog identiteta kod kuće one se, zaobilazno, koriste projekcijom identiteta osvojenog u tuđini.

Ludmila Kostova je, s izuzetnom preciznošću, identifikovala kolonijalni narativ u odsustvu bilo kakve intimnosti između putnica i slovenskih “dobrih ljudi”, koji su im tako ljubazno tražili smeštaj i nudili hranu i gostoprimstvo.³² Gospođice Makenzi i Irbi nisu ni razmatrale mogućnost bližeg upoznavanja tuđih kulturnih navika. Naprotiv, sa prezirom su komentarisale domaće običaje (pušenje i jedenje slatkiša i bombona) ne propuštajući da naglase kako se, generalno, ljudi u turskim zemljama Evrope “malo interesuju za intelektualne aktivnosti”³³. Sa druge strane

30 Petković D., India is Quite Different from Yorkshire: Empire(s), Orientalism and Gender u Burnett's *Secret Garden*, 12. januar 2012, <http://facta.junis.ni.ac.rs/lal/lal2006/lal2006-09.pdf>

31 Ibid., str. 301-302.

32 Kostova L., (*Un)desirable intimacies. Julia Pardoe, Paulina Irby, Georgina Mackenzie, and Fanny Janet Blunt in South Eastern Europe*, 15. decembar 2011, <http://alt.ifk.ac.at/aktuell.php?e=14>

33 Makenzi G. M. i Irbi A. P., op. cit., str. 164.

pak treba naglasiti da autorke *Putovanja* nisu personalizovale svoje izuzetno naporno i dugotrajano putovanje. Stotine stranica u knjizi posvećene su istorijskim, topografskim, kulturnim, etnografskim i mnogim drugim temama, a nijedna ne govori o intimnim problemima i ličnim sumnjama dveju putnica koje su “muški” savladale mnoge velike teškoće na svom putu. Umesto ispovednog i dnevničkog tona, one se trude da svoja *Putovanja* oblikuju kao pouzdanu i naučno objektivnu studiju o ljudima i krajevima Turske u Evropi.

U zaključku se ne sme ispustiti iz vida činjenica da je pozicija putnika istovremeno i pozicija naratora, putopisca. Gospođice Makenzi i Irbi su subjekti putovanja i pripovedanja, ali i objekti posmatranja i čitanja. Na putovanju su i one bile u fokusu percepcije, a ne samo domaće stanovništvo. Nikola Kostić i Čedomilj Mijatović, pre svega, zapisali su svoja zapažanja o njima, dok su Filip Hristić, Ilija Garašanin, i drugi iznosili usmeno svoje utiske o Engleskinjama iz pozicije vlastitog kulturnog diskursa. Postoji i treća vizura, a ona je formirana kod kuće, u Engleskoj. Tamo su ih oči nepoznatog čitaoca gledale iz fotelje i kroz prizmu koju su same autorke *Putovanja* konstruisale za njega i za sve buduće čitaoce. Pitanja predstavljanja i modeli interpretacije, bilo tekstualnog bilo vizuelnog materijala, naratološki su od izuzetnog značaja. U našoj analizi pažnja je bila na ženskoj poziciji u kolonijalizmu, jer su tu utemeljeni i parametri ženskog pisanja o kolonizovanim zemljama.

LITERATURA:

Allcock J. i Young A., *Black Lambs and Grey Falcons: Outward and Inward Frontiers*, u: *Black Lambs and Grey Falcons: Women Travelers in the Balkans*, Bradford 1991.

Hammond A., *Memoirs of conflict: British women travelers in the Balkans*, *Studies in Travel Writing*, 20. decembar 2011, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13645140903465043>

Jovanović V. M., *Engleska bibliografija o Istočnom pitanju*, priredila Frajnd M., Beograd 1978.

Kostova L., (Un)desirable intimacies. Julia Pardoe, Paulina Irby, Georgina Mackenzie, and Fanny Janet Blunt in South Eastern Europe, 15. decembar 2011, <http://alt.ifk.ac.at/aktuell.php?e=14>

Krstić N., *Dnevnik*, priredili Vuletić A. i Jagodić M., Beograd 2005.

Makenzi G. M. i Irbi A. P., *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*, Beograd 2007.

Markovich G. S., *The Perception of Serbia in Britain During the Nineteenth Century*, decembar 2011, http://www.anses.rs/assets/text_hist/sloba1.pdf

MILANKA TODIĆ

Mills S., *Discourses of Difference: An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*, London 1991, http://books.google.rs/books?id=r1asb_-DDhAC&pg=PA65&hl=sr&source=gbv_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

Panić M., *Tragom kulturnog nasljeđa*, Sarajevo 1975.

Petković D., India is Quite Different from Yorkshire: Empire(s), Orientalism and Gender u Burnett's Secret Garden, 12. januar 2012, <http://facta.junis.ni.ac.rs/lal/lal2006/lal2006-09.pdf>

Ristić Lj. P., Britanski putopisci o Beogradu u drugoj polovini XIX veka, u: *Beograd u delima evropskih pisaca*, priredio Kostić Đ. S., Beograd 2003, str. 221-236.

Smith M., Adventurous Girls of the British Empire: The Pre-War Novels of Bessie Marchant, *The Lion and the Unicorn*, 33, 1, 2009, str. 1-25.

Todić M., *Istorija srpske fotografije 1839-1940*, Beograd 1993.

Todorova M., The Balkans: From Discovery to Invention, *Slavic Review*, 53, 2, 1994, str. 453-482.

Vujković S., *U građanskom ogledalu, identiteti žena bosanskohercegovačke građanske kulture 1878-1941*, Banja Luka 2009.

Women Travellers in the Near East, eds. Searight S., ASTENE and Oxbow Books, 2005.

Yovanovitch V. M., *An English Bibliography on the Near Eastern Question 1481-1906*, Servian Academy of Sciences, Belgrade 1909.

Mauil & Polyblank, *Kneginja Julija Obrenović*,
1863. godina

Milanka Todić

University of Arts in Belgrade, Faculty of Applied Arts, Belgrade

HEROINES OF COLONIALISM IN SERBIA

Abstract

An article entitled “Why the Balkans Attract Women” appeared in the English magazine *The Graphic* (1912), struggling over the question of how “those rough, wild, semi-civilized and more than half-orientalised little countries, [could] appeal so strongly to some of our astutest feminine intelligence.” Now, a hundred years later, that title could be published again in some newspapers that follow the trends of famous Hollywood stars. In this paper we outline some key interpretive models in women’s narrative and travel literature of 19th century. The book *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe* written by Georgina Muir Mackenzie and Adelina Paulina Irby and published in London in the 1866, was analyzed as an example of women’s narrative that tells about an exciting encounter of the colonial heroines and Serbia.

Key words: *Georgina Muir Mackenzie, Adelina Paulina Irby, women’s travel writing, narratology*